

»Tovariši, kritizirati znamo vsi. Tako je tudi prav. Toda kritika mora biti konstruktivna.«

»Kar povej po naše, kaj se repenčiš!« vzklikne Luter. Že se mu zadovoljno razleze obraz, ker ga podpre Kmecl.

»Ja, po naše, saj vemo, da si pameten in študiran.«

»Zaneslo me je, priznam,« pritrdi Albin Lazar. Jaz glasujem za predlog, ki ga je povedal načelnik Frece. Če že ni povedal naravnost, pa si lahko preberemo, kaj vsebuje gradivo o tej točki dnevnega reda. Gradivo smo prejeli po pošti.«

Listi zašumijo, oči zdrvijo po črkah in roke navzgor.

Krizantema človeku na grob

Boj za počlovečenje človekovega življenja na tem planetu ni le smisel, ampak tudi največja vrednota.

(Iz neke knjige)

Cveto
Zagorski

Obstala je na pragu tesne uredniške sobice in se zagledala v mladega moškega za veliko, prastaro pisalno mizo. Pravzaprav niti ne vanj, ampak v krog slepeče svetlobe, ki jo je metala črna namizna svetilka po razmetanih papirjih in svinčnikih in po njegovih rokah. Ležale so na mizi, ko da ne pripadajo nikomur in ko da so prav tako erar kot vse drugo v sobi. Potrebovala je nekaj trenutkov, da je vsaj v obrisih razločila in prepoznala

njegov skoraj še deški obraz in oprsje, nagnjeno nad mizo, ter navlako pohištva tesno za njegovem hrbtom; oguljena, ugreznjena usnjena fotelja s klubsko mizico, za katero je še v zadnjih dneh pred begom pil črno kavo ugleden liberalni urednik, in omaro s hrbitišči starih leksikonov in priročnikov, iz katerih je še vsa leta med vojno kljuval zgodovinske podatke, citate in številke, da je z njimi podkrepljeval, zaljšal in solil svoje članke. Vse razen novo pečenega urednika srednjih let, v partizanski uniformi brez

našitkov, tudi okajene tapete na stenah in oguljena rdeča preproga na tleh je bilo še iz časa kraljevine ali celo iz cesarskih časov.

Dvignil je utrujen pogled in obraz mu je spreletel zmeden smehljaj.

— Julka, ti?

Dolgo je že ni videl, leto ali še več. Stanovala je na drugem koncu mesta, petintridesetletna vdova s tremi otroki. Živel so od pokojnine in otroških doklad, sama je zaradi še majhnih otrok pustila službo; zato se je zbal, da se je zatekla k njemu po korekture ali pretipkavanje.

Z negotovim korakom je stopila čez prag in narahlo zaprla vrata. Bila je kot zmeraj, odkar jo je poznal, nekam plaha, sramežljiva. Kljub letom in otrokom se mu je zdela še zmeraj deviška, žensko nedorasla, kar je bilo zdaj, ko je bila v črnini in čeprav starejša, samo še bolj očitno. Prešinil ga je spomin na dan, ko ji je prišel izrekot sožalje za možem, ki ga je zadela kap. Takrat edinkrat, tisto nenadzorovano minuto, ko ji je bolečina preplavila zavest, se mu je razodela. »Saj me ni imel rad,« je rekla, »skupaj sva delala v bunkerju v tehniki, pa sem zanosila.« Ni zajokala, ne ena solza se ji ni zableščala v očeh, samo hlipnila je, ko da je požrla solzo vsega življenja. Njene rjave oči, ki bi bile lahko lepe, so bile brez sija, kakor je bilo na njej brez sija vse, kot da ni ženska, čeprav je imela vse, kar imajo ženske, le da bolj drobno (kot njena mati, ki se je je spominjal izpred vojne, vdove po železničarju s štirimi otroki, kako je nenavadno hitro drobnela po ulicah, in je vedel, da hiti v kako meščansko hišo ribat tla ali prat), in slutil je, da je na njej vse to še neodkrito, in zato ga je bila včasih, ko je še živel njen mož, popadla želja, da bi to odkril, pa je vpričo zavrnitve, na katero je naletel že ob prvem poskusu, željo opustil. Tudi zdaj je pomislil na to, vendar je ob pogledu na njen večno resnobni in zaskrbljeni obraz to željo brž zavrgel in ji le prijateljsko pomignil: — Daj, sedi, in bil pripravljen na poslušanje: kako težko da shaja, koliko stanejo otroci in nazadnje, če imam kakšno delo zanjo.

Ozrla se je po sobi, kakor da se hoče prepričati, če sta sama, ga še enkrat pogledala s svojimi tihimi, pohlevnimi rjavimi očmi, sedla na stol ob koncu mize in si čez stisnjena kolena poravnala črno krilo.

— Veš, Niko, zakaj sem prišla . . . se spominjaš Milke, Rudijeve žene, je začela v zadregi, s tankim, nezvonkim glasom (tudi ta je bil tak kot vse na njej). — Drolčeve, je dodala, da bi se laže spomnil.

— Kako da ne, je pohitel, vesel, da se mu ni treba izgovarjati zavoljo honorarnega dela.

— Od nje prihajam. V strašnem položaju je.

— Kaj je z njo? se je zresnil.

— Saj veš, kako je bilo z Rudijem in da je ostala sama z dvema otrokoma.

— Vem, vem. Menda sta naredila enega že med vojno, preden je šel v partizane, drugega pa potem, ko je . . . (hotel je reči: dezertiral, pa si je premislil) . . . ko se je vrnil domov.

S komolci oprt na mizo, zdaj do pasu osvetljen od namizne luči, je zamižal in si skušal priklicati v spomin tiste prve povojne dni. Julka si je tačas ogledala njegov suhi, blede obraz in zazdelo se ji je, da niso ne leta ne vojna pustili na njem nobenih sledi. Tiho se je zveselila, ko da je srečala prijateljski obraz iz predvojnih let, in vedela je, da ni storila narobe, ko je prišla k njemu.

— Tragedija, je rekel, ko je spet odprl oči, kar je pomenilo, da se je dogodkov z Rudijem spomnil. — Škoda ga je bilo. Tak skromen, tih fant.

Julka se je zagledala v svoje roke, ki so ji ležale sklenjene v naročju, in se spomnila, kaj ji je rekel ob taki priliki nekdo drug, prav tako tovariš iz partizanov, le da zdaj na visokem položaju, ko so se sestali ob neki obletnici, in je bil to njen zadnji tak sestanek. — Ni bil iz pravega testa, je rekel tako malomarno, ko da bi šlo za štruco kruha. Toda tega in še vsega drugega zdaj Niku ni hotela omenjati; ni smela izgubljati časa.

— Za Milko je bilo konec študija in vsega ... Kot milost ali pa za kazen so ji dali delo na občini, pri evidenci domačih živali. Ni bila za tako delo. Saj veš, že od otroških let je igrala klavir, menda je bila že prava virtuoziinja, in za jezike je bila nadarjena. Oče se je toliko ukvarjal z njo. Ni bila lepa, kazila jo je zajčja ustnica, ampak kdor jo je spoznal, kmalu ni več videl zajčje ustnice in slišal sesljanja, tako prijetna je bila, pametna in skromna ... Lahko si misliš, kako so jo gledali na okraju ... žensko, ki ni ne samska ne ločena ne vdova ... samo tovarišica ta in ta, ki je ne moreš povprašati po možu, še po otrocih komaj ... tovarišica s posebnim privzokom ... saj še sama ni mogla otrokom omenjati očeta ... kako ji je bilo pri duši, ko je šla k Pečku, takrat je bil glavni na komiteju, da bi zvedela vsaj to, če je Rudi še živ ali vsaj, kje je pokopan, da bi dobila mrliški list, zaradi otroških doklad. Saj nazadnje je morala k Pečku, ko ni mogla opravičiti nikjer drugje, Pečko pa je najbolje vedel, kaj se je zgodilo z Rudijem. Tajnica jo je šla najavit, pa se je vrnila z odgovorom, da tovariš sekretar ne pozna nobene Milke Drolc in naj pove kar tajnici, kaj bi rada. Milka ni spravila iz sebe nobenega glasu več, obrnila se je, šla in potem ni več spraševala ...

Julka se je razvnela, na čelu, nad nosnim korenem se ji je pokazal temno rdeč madež, kar je bilo za Nika novo in je skušal dognati, kaj se dogaja v duši te ženske, ki ji dotlej ni prisojal takega navala čustev. Julka pa je nadaljevala in se ni spomnila, da pripoveduje štorijo, ki jo vsi njeni stari znanci že poznajo:

— Pa sta pred vojno skupaj delala! Kadar je bilo treba kam nesti zaupno pošto, je poslal Pečko prav Milko. Če je bilo nevarno, je šla naprej Milka. Seveda, kadre je bilo treba varovati in Pečko se je imel za tak kader. Masovik! Kje je le pobral to besedo, meni se je zagnusila, že ko sem jo prvič slišal iz Pečkovih ust, in potem jo je ponavljal, dokler je nismo ponavljali vsi. Bilo je na liniji. Prvi med masoviki pa je bil seveda Pečko! Pa kolikokrat je jedel pri Drolčevih in se skrival! Še Milko je hotel imeti, kot je bila njegova navada, menil je, da mora biti z vsem postrežen. Ko se je ob stavki skrival pred policijo, vročičen in premražen — saj tega mu no-

beden ne odreka — je zlezel k Milki v posteljo, sama mi je pravila, imela je za svojo dolžnost, da ga ogreje, on pa je hotel tudi njo, češ da se mora prepotiti, prepričeval jo je, da je tudi to njena partijska dolžnost in odnehal šele, ko je sprevidel, da sploh ni za kaj takega... Po vojni pa nas je še komaj poznal, nismo mu bili potrebni, ko je lezel navzgor. Zaprl se je v svoj kabinet, se zavaroval s tajnico in vratarjem, spodaj je čakal šofer... Nadel si je tak svetniški obraz, ko da živi samo še za stvar...

Julki se je zataknilo, videlo se ji je, da ni kos hudemu, ki se ji je nabralo v duši. Povesila je pogled in se zagledala v sklenjene roke v krilu.

— Če pa pomislim na Jakoba, Hermanka, kakšen čist, blag človek je bil, je povezala tiše s svojim nezvonkim glasom, kakor da se je znenada spomnila nečesa povsem drugega.

Pomolčala sta, ko da si poskušata priklicati v spomin moža visoke, opletave postave in kozavega obraza testene barve, ko da se ga je za vse življenje prijela barva mitroviške ječe; njegov dobrodušen, kumarast nos in dobri, očetovski pogled modrih oči, pa poseben izraz v globino lic razpotegnjenih čutnih ustnic, ko da izza njih zmeraj čakata razumevajoč smehljaj in tolažeča, tiha in mehka beseda. Leto in dan je nosil skromno, skoraj raševinasto obleko in tako je bilo tudi vse njegovo življenje. Ne Niko ne Julka si ga drugačnega nista mogla predstavljati, ko da ne bi bil nikoli gimnazijec v Mariboru, pa študent na Dunaju, pa mlad inženir; Jakob je bil v njunem spominu človek brez zgodovine, brez preteklosti, ko da je kot dokončen izdelek padel iz mitroviške kaznilnice in prišel v njihovo mesto, da bi mu oznanil rešitev iz stisk. Kakor pa je bil mladim ljudem po eni strani zaradi svoje posebne življenjske poti oddaljen, jim je bil zaradi svoje človeške skromnosti in dostopnosti po drugi strani blizu in domač, tako da so v svojih stiskah prihajali k njemu tudi v najzaupnejših zadevah, o katerih niso mogli govoriti ne doma ne v šoli.

— Saj zato ga pa ni več, taki morajo pasti, je rekla Julka trpko.

Niko jo je gledal in se čudil. Stavek, ki ga je zadnjega izrekla, je bil zanjo tako nenavaden. Nikoli prej ni zinila kaj tako pregrešnega. Za vsem je zaslutil neko hudo osebno izkušnjo, ni pa hotel vprašati, kaj jo je tako prizadelo; zgolj gmotne skrbi to niso mogle biti. Zato je rajši omenil droben dogodek izpred vojne, ko sta se sprehajala s Hermankom po kamniškem drevoredu in je prešel Hermanko, kar ni bila njegova navada, od filozofskih in političnih zadev znenada na povsem drugo področje.

— Jakob, je rekel Niko in se zbral, da bi se čim podrobneje spomnil, — mi je zaupal nekoč na sprehodu, kaj bi naslikal, če bi bil slikar. Naslikal bi kmečki voz, lojtrnik, z desko spredaj, nanjo pa bi posadil voznika in njegovo ženo z otrokom v naročju... vse v svetlih, živih barvah...

Ko je Niko to povedal, se je zavedal nezadostnosti opisa. Začudil se je tudi, kako da se je spomnil prav tega prizorčka, medtem ko se ni spomnil Jakobovih razlag dialektike in marksizma. Navzel se je teh idej, ampak navzel bi se jih lahko tudi iz knjig ali iz drugih ust. Jakob — to pa je bilo nekaj več, bil je privid o delavcu — vozniku z ženo in otrokom, sanje o človeški sreči. Jakob — Jože Hermanko, mož brez žene in otrok, ki so ga

sosedje izdali gestapovcem, ko se je za kratko uro vrnil iz gozda domov, da bi slepi materi poribal pod ...

Niko je negotovo pogledal Julko, boječ se, če ni povedal nekaj zelo praznega, pravzaprav nič o človeku, ki je napisan v zgodovino kot narodni heroj in po katerem se imenujejo ulice in šole ... Pa se ni zmotil v Julki. Nič ni rekla, le pogledala ga je s tako dolgim pogledom, da ni bilo treba nobene besede več. Šele ko ji je pogled spet zablodil po Nikovi razmetani mizi, se je spomnila, zakaj je prišla.

— Nazadnje pa je le naš človek, je rekla. — Vsa družina je bila naša, brat je padel na Pohorju, očeta in mater so odgnali v Dachau in Auschwitz ... In nazadnje — je bila mar ona kriva, tudi če je Rudi zaslužil tako kazen?

Vsa drobna, kot senca se je utapljala v naslanjač in njen komaj kaj obarvani glas je bil spet tak kot vsa ona: nekam neizrazit, skoraj brezoseben. Pomen je bil le v vsebini besed, ki so bile človeške, govorile so o neki stiski, usodi.

— Že prej je bila taka reva, je rekla kot človeku, ki sicer vse to že ve, pa ga je treba spet spomniti.

— Kaj pa je zdaj z njo? je vprašal Niko.

— Po vsem tistem je bila kot izgubljena. Zanimarila je otroka, zanamirila sebe, začela piti. Vse se ji je podrlo ... Nazadnje se je zapletla z nekim moškim, sama ne ve, kako se v resnici piše in kje živi, saj ko je zvedel, kaj je z njo, se je izgubil. Zatekla se je k mazački ... in zdaj se zvija v bolečinah, blede se ji, bojim se, če ni sepsa. Zdravnika pa odklanja.

— Saj si mora vzeti bolniško. Že zato mora poklicati zdravnika.

— Ko pa že nekaj mesecev ni v službi. Doma leži kot kup nesreče. Česa takega še nisem videla. Da bi se človek lahko tako zanemaril. Strašno trpi, ko pa se zave, pravi, da tako mora biti in da hoče umreti.

To so bile prve besede, ki jih je spregovorila glasneje, z nekoliko vznemirjenim glasom.

— Nekaj je treba ukreniti. Zato sem prišla k tebi, drugam ne vem več. Mogoče poznaš kakega zdravnika ... pomagati ji je treba, je dopovedala zavzeto, kakršne Niko doslej ni poznal.

Obmolknila je in se pričakujoče zagledala vanj. Mogoče je menila, da se bo pri priči dvignil, on pa je molče obsedel, samo upognil se je nekoliko, sklonil glavo, zaprl oči in se zamislil.

— Kako naj pomagam? je zinil nazadnje tiho in skrušeno.

Zdaj je obmolčala Julka. Takega ga ni poznala. Zmeraj je bil tako zavzet za človeške reči, zmeraj pripravljen razumeti, pomagati. Ko pa je dvignil desnico, si šel z njo pod suknjič in si položil dlan na levo prsno stran, ga je najprej začudeno, potem pa razumevajoče pogledala. Poznala je to. Tudi njen pokojni mož je zadnje mesece zmeraj pogosteje polagal dlan na levo prsno stran.

— Ne ženi si k srcu, je rekla, — samo tako mi je prišlo na misel ... Ko pa ni več človeka ...

Poznal jo je: nekje je obtičala. Pred vojno je imela neko čudno, neuresničeno ljubezen, potem pa vojna in trije otroci in moževa smrt. Taka ženska pač. Kar je ostalo, je bilo: služba (knjiženje brez konca in kraja), tekanje po trgovinah, kuhanje, pranje (na roke), ribanje (ladijski pod), šivanje ... Od jutra do noči stiska s časom in ista misel: dohodki, izdatki. Otroci rastejo, zmeraj več stanejo, več zahtevajo. Tudi drugače mislijo. Najstarejša bo šla že na maturantski ples. Sin na srednji tehnični potrebuje vsak dan kaj za šolo. In otroci hočejo živeti, nič drugega ne razumejo, še slišati nočejo ničesar drugega. Ona pa postaja zmeraj bolj nestrpna in naj se še tako premaguje, zmeraj pogosteje prihaja do prepirov.

Začel je pospravljati stolpce in rokopise, ki so ležali pred njim.

— Ne misli, da je meni lahko, je tiho rekel. — Piši o letečih krožnikih, izbiraj fotografije miss s čim večjim sex appealom ... Veš, kako to prenaša človek, ki je pred dvajsetimi leti prijel za pero, da bi pisal o našem življenju in ljudeh? Zdaj pa postaja vse zmeraj bolj samo služba ... še to ne ... kupčija.

Uredil je mizo in se ovedel, da stoji pred njim uboga ženska s povsem drugo skrbjo, zdaj pa mora poslušati še njegovo tarnanje.

— Ampak kaj naj z njo, z Milko? Tako je ne moremo pustiti, je rekla.

Pomislil je.

— Naj pokličem rešilni avto?

Segel je k telefonu.

— Sem že klicala. Ampak brez napotnice ne pride.

— Pa če je tak primer ...

— Sploh ne. Povedala sem, pa me je nekdo nadrl, če ne razumem slovensko.

— Pa če kdo umira?

— Samo z napotnico.

— Torej mora priti najprej zdravnik. V katero ambulanto spada?

— Tudi v ambulanti sem bila. Sestra si je zapisala, ampak za danes ni upanja. Zdravnica je že odšla, ima cel seznam obiskov.

Niko je nejevoljno razširil roke, nekoliko iz ogorčenja, nekoliko zaradi občutka nemoči.

— Sem mislila, če koga poznaš.

— Koga le!

Vendar je začel živčno listati po telefonskem imeniku. Nazadnje je le zavrtel številko.

— Tukaj uredništvo. Prosim gospoda doktorja, je rekel suho uradno, ko pa je dobil zvezo, je nadrobil nadvse vljudno: — Gospod doktor, v naše uredništvo je prišla ženska s prošnjo, naj posredujemo. Nujen primer. Splav, verjetno sepsa. Lepo prosim ...

Spustila sta se po mračnih stopnicah stavbe, ki je še vsa zaudarjala po dediščini izpred vojne, mimo vratarske kabine — invalid ju je površno ošinil

iznad časopisa — in molče pohitela po medlo razsvetljeni ulici. Šele ko sta bila za ovinkom, se mu je razvezal jezik.

— Kako je že bilo z Rudijem? je vprašal.

— Zame je bil dober fant. Skromen, pošten. Nikomur ne bi mogel storiti nič hudega.

Teh nekaj besed je bilo dovolj, da si je priklical v spomin dolg, bled obraz osemnajstletnega fanta. Pravzaprav nenavaden obraz. Nekaj presunljivega je bilo na njem. Kakor nekaj neizjokanega. Življenje z materjo v kletni sobi s štedilnikom. Mati je nosila domov, kar si je pritrkala pri gospodskih strankah. Večidel dni je preživel sam. Mladost pa je le zahtevala svoje in tako se je kot vajenec pridružil delavskemu gibanju. Hodil je na zborovanja in na izlete, se razživel med mladimi, ki so mu bili vsaj nekoliko blizu. Niku je ostala posebno v spominu njegova nerodna, počasna hoja. Noge so se mu v kolenih brusile in podplate je v celem polagal na tla. Zdelo se je, ko da se mu ne ljubi hoditi, da je prelen. Ta hoja in pa zmeraj nekoliko začuden, neboljen obraz sta se zdela skoraj bebasta. Marsikatero grenko je slišal na ta račun. Ko je na šolskem dvorišču prišel med fante, da bi z njimi bral žogo, so se mu posmehovali. Potem ni nikoli več stopil na igrišče. Pa je bil v resnici kar bistre glave. To je lahko pokazal šele v delavskih društvih: hodil je na predavanja, pel v zboru, si v knjižnici sposojal knjige in na sestankih zinil celo že kakšno pametno.

— Spomnim se ga, ko je začel hoditi z Milko, je obnavljal Niko stare čase. — Nikomur se ni zdelo nič čudnega. Ko da smo kaj takega pričakovali... Dobro se mi je zdelo, ko sem ju videl posedati v mestnem parku in kako lepo sta se pogovarjala, on s svojim počasnim, pogrkavajočim glasom, ko da je pravkar nehal jokati, ona se je s svojo zajčjo ustnico srečno smehljala... Prijetno ju je bilo gledati, tako lepo sta se ujemala, tako pametno govorila, o glasbi, o osnovah dialektike... oba sta postala bolj samozvestna...

— Ne vem zakaj, jaz sem si jo predstavljala kot bodočo zdravnico. Zdelo se mi je, da bo živelja samo za druge. In nič čudnega se mi ni zdelo, da bo njen mož ključavničar.

— Med vojno se spominjam samo še enega srečanja z njim, na Pohorju, štiriinštiridesetega, je dopolnjeval Niko. — Hodil je pred menoj, vidim ga, kot bi bilo včeraj: dolg, usločen hrbet, noge prelaga v hrib, ko da niso njegove. Zaradi njega je kolona zastajala. Obrnil se je in pogledal sem mu v obraz. Zdel se mi je še bolj neboljen kot kdaj prej. Ko smo za kratek čas postali, mi je potožil, kako težko dohaja. Povedal je še, da je ostala Milka zaradi dojenčka v mestu, pa da je punčka zdrava — najbrž je hotel povedati: normalna, da nima zajčje ustnice niti ploskih nog... Po vojni šele sem zvedel, kaj ga je doletelo. Zaostal je, se zgubil in se pol živ vrnil v mesto, k materi, k Milki si ni upal. Nekaj časa se je skrival, pa ga je nekdo v hiši naznanil in gestapo ga je odpeljal. Niso ga ustrelili ali poslali v taborišče kot druge, čez nekaj tednov so ga izpustili, časopis pa je objavil članek z njegovim podpisom: o banditih, ušivcih, morilcih...

— Bogve, kako je bilo. Ubiti ga ne bi bilo treba, je rekla.

Niko je pomolčal. V takih primerih ni hotel biti sodnik. Sprejemal jih je nekam vdano, kot nekaj, kar je v vojni neizbežno. Ni ne odobral ne nasprotoval. Le zazeblu ga je pri srcu.

— Misliš? je le rekel nazadnje.

— Pečko je bil vmes. Takoj po vojni je oblačil in vedril v mestu, kakor se mu je zdelo. Zmeraj me je zazeblu ob tem človeku, že pred vojno, čeprav nisem vedela, zakaj. Zanj je bila vse samo taktika, ljudje kmetje na šahovnici.

— Pa je spet res, da je tudi sam veliko prestal. Brezposelnost, ječe, partizanstvo... Težko je soditi.

Potem sta oba nekaj časa molčala.

— Ampak kako se je zgodilo to z Rudijem, je nazadnje vprašal.

— Še Milka ne ve nič določenega. Nekdo je prišel ponj in potem ni bilo več sledi za njim.

V njen tihi, drugače brezosebni glas se je prikradel ton ogorčenja. Nika je prizadela. Rudijevo usodo bi rad opravičil, pa je čutil, da beseda »vojna« ni dovolj in da lahko postane tudi prazen izgovor.

— Tega si res ni zaslužil. Pa saj je bilo vojne konec, je le rekel nazadnje. — Še manj pa Milka in otroka...

Vtem sta prešla središče mesta in zavila v strmo ulico pod Gradom. Med hišami viseča, umazana žarnica je medlo osvetljevala od starosti osivele in lišajaste, stisnjene dvonadstropne hiše.

— Tu sva, je rekla Julka. Stopila sta v široko, mračno vežo, iz katere ja zaudarjalo po kislem. Julka je pritisnila na stikalo in v svetlobi 25-svečne žarnice sta se prebila mimo kupa zabojev in vsakovrstne šare do stopnišča. Preden sta se začela vzpenjati, je Niko obstal, kot da se je nečesa spomnil.

— Kaj pa otroka? je vprašal. — Kje sta?

— Za zdaj v zavodu, drugače ni mogoče.

V mraku sta se dotipala po zdrsanih lesenih stopnicah v prvo nadstropje. Na koncu hodnika, pred vodovno pipo s koritom in vrati, izza katerih je zaudarjalo po stranišču, je potrkala na velika, rjava vrata. Ko ni bilo odziva, je potrkala še enkrat, in ko se še ni nihče oglasil, je odprla in stopila sta v veliko sobo, ki jo je medlo osvetljevala žarnica, viseča na goli, od prahu kosmati žici.

Medtem ko je stopila Julka proti postelji, eni izmed treh, ki so poleg velike omare stale ob stenah, je obstal Niko sredi sobe: od neopredeljenega smradu mu je zastal dih. Nekaj podobnega je nekoč že doživel, se je spomnil — v partizanski bolnišnici, v baraki, natpani s tifusniki in ranjenci s črvi-vimi ranami. V kratkem hipu je preletel še vse drugo: brezbarvni oplesk, ki se je krušil, veliko mizo sredi sobe; po posteljah, mizi, tleh razmetane cunje, piskri, časopisi.

Nazadnje se je le obvladal in stopil za Julko do postelje. Bila je razmetana, ko da se je kdo pretepal na njej. Rjavkaste rjuhe, umazano rožnata odeja, iz katere so moleli kosmi vate. V to navlako se je pogrezalo negibno drobno telo v spalni srajci, golo do srede beder. Zagledal se je v obraz: čelo je bilo belo, ko da se je nanj odprla vsa svetloba žarnice izpod stropa, kuštri

pšeničnih las so silili čez oči, ki so bile napol odprte, zgornja ustnica se je dvigala skoraj do nosu, tako da se je videlo višnjevo meso. Ko pa so Niku podrobnosti zbledele in je zajel v oči obraz v celoti, se mu je zazdel mlad kakor pred osmimi, desetimi leti: taki so obrazi, ko se po zadnjih mukah mišice sprostijo in se dokončno poležejo bolečine telesa in duše.

Julka je vprašujoče pogledala Nika.

— Mogoče je pa le nezavestna, je rekla tiho.

— Mogoče, je ponovil. — Počakajva zdravnika.

Julka je spravila posteljo v red in ležečo do vratu pokrila.

Medtem je nekdo potrkal na vrata in na klic »naprej« je vstopil majhen, starejši mož v črnem površniku, okroglega, pomirljivega obraza z zdravniško torbo v roki. Snel je klobuk, se ozrl, kam naj ga obesi, in ga odložil zraven torbe na mizo sredi sobe.

— Splav, pravite? je rekel, vzel iz žepa neke papirje in jih položil na mizo. — Knjižico, prosim.

— Je nima, je odgovoril Niko.

— Kdo bo pa plačnik?

— Jaz.

— Veste, je zelo strogo, je rekel zdravnik dobrodušno, kakor da bi se opravičeval. — Zgodilo se je že, da sem moral sam plačati prevoz.

Počasi je stopil do postelje. Izvedensko se je zagledal v ležeči obraz, se sklonil, s kazalcem dvignil veko, se za hip, dva zagledal v beločnico, spet spustil veko in odstopil od postelje.

— Na žalost, prepozno, je rekel, stopil k mizi in začel pospravljati svoje reči. — Moje sožalje, je še rekel s klobukom v roki, si ga poveznil in s počasnim korakom odšel iz sobe.

Niko je z dolгим pogledom še enkrat premeril sobo in na misel mu je prišla ena sama beseda — EPILOG.

Z Julko sta se spogledala, odšla brez besede iz sobe in se spustila po stopnicah.

Pred Trimostovjem sta se poslovila, Julki se je mudilo, otroci so jo čakali, jutri navsezgodaj pa jo čaka čez glavo opravkov, med drugim bo morala poskrbeti še za Milkin pogreb.

Niko se je vrnil v uredništvo. Z muko je nadaljeval delo za jutrišnjo številko. Na dnu duše pa mu je klujuvalo: Epilog — česa?

Ves omotičen je odšel iz uredništva šele s svitom, ko so v hišo že prihajali stavci dopoldanske izmene.